

УДК 330.322.21: 631.173

**ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПРИРОДНИХ СИСТЕМ
В РАМКАХ ТЕХНОЛОГІЇ ЗЕМЛЕРОБСТВА****Рудова А.Ю.****THE CONFLICT RESOLUTION OF INTERESTS OF ECONOMIC AND NATURAL SYSTEMS
IN THE FRAMEWORK OF THE AGRICULTURE TECHNOLOGY****Rudova A.Y.**

У статті представлено дослідження протиріччя цілей та інтересів економічної та природної систем з точки зору теорії управління конфліктами. Виявлено основні характерні особливості поведінки в системі «економіка-екологія». Запропоновано спосіб інтерпретації технологічних систем сільськогосподарського виробництва з точки зору теорії конфліктності для формування адекватної стратегії техніко-технологічного розвитку.

Ключові слова: *технологія, управління конфліктом, протиріччя, економічна система, екологічна система, стратегія технологічного розвитку.*

Постановка проблеми. Економіка завжди була спрямована на задоволення матеріальних потреб суспільства. В процесі еволюції суспільні потреби збільшувалися, роблячи необхідним подальший розвиток технології. В результаті у XXI столітті економічний розвиток вже не мислимо без науково-технічного прогресу, забезпечення і підтримки постійних темпів зростання виробництва, що передбачає все більшу залежність від природних ресурсів. В даний час проблеми людства загострюються через те, що все більшу частину ресурсів доводиться витратити не на розвиток виробництва, а на порятунок навколишнього середовища. В іншому випадку її знищення починає гальмувати зростання валового національного продукту й ефективність інвестицій в його збільшення падає.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні екологічні проблеми певною мірою породжені відставанням економічної думки. Ні класики економічної науки А. Сміт і Д. Рікардо, ні наступні економічні школи і науковці, включаючи К. Маркса, Д. Кейнса, А. Маршалла, не надавали належного значення екологічним обмеженням в економічному розвитку. І лише останнім часом різко загострилися екологічні проблеми поставили перед економічною наукою завдання осмислення сформованих тенденцій еколого-економічного розвитку і розробки принципово нових концепцій.

Метою статі є дослідження теоретичних та практичних основ розробки концепції технологічних змін на сільськогосподарських підприємствах, що збалансовує інтереси екологічної та економічної підсистем виробничої системи підприємства.

Матеріали і результати дослідження. Внутрішня протилежність екологічних і економічних інтересів заснована на тому, що екологічні інтереси суспільства вимагають збереження стабільної недоторканності природного середовища проживання, а економічні інтереси, спрямовані на задоволення постійно зростаючих матеріальних і духовних потреб суспільства, вимагають зростаючих масштабів впливу на природне середовище і, отже, порушення її цілісності.

Взаємодія суспільства з природою само по собі суперечливо. Сприяючи розвитку суспільства, воно зазнає руйнування природного середовища проживання. Тому будь-яка форма природокористування внутрішньо суперечлива і розвивається через вирішення протиріч, які долаються, але при цьому виникають нові, що вимагають свого вирішення. Основним і головним способом вирішення цих протиріч є удосконалення засобів взаємодії з середовищем і формування адекватних їм економічних відносин.

Розглянемо принципові теоретичні моменти в екологізації економічного розвитку. Необхідність аналізу ефективності природокористування з позицій кінцевих економічних результатів, дослідження цілісної природно-продуктової системи добре показує реальні межі і об'єкт економіки природокористування як науки. Більшість наявних уявлень про економіку природокористування є «звуженими», вони зазвичай розглядають проблеми використання власне природних ресурсів фактично тільки на перших етапах природно-продуктового ланцюжка, боротьбу з руйнуванням навколишнього середовища як наслідок економічного розвитку. Зараз необхідний макропідхід, подання економіки

природокористування як якоїсь метанауки, в рамках якої необхідно досліджувати все народне господарство з позицій екологізації економічного розвитку, зниження навантаження на навколишнє середовище. Тільки розібравшись в сформованих економічних структурах, особливості функціонування народногосподарських комплексів і галузей, можна ефективно вирішити загострені екологічні проблеми.

Спроби вирішувати екологічні проблеми на основі звужених підходів, розробляти екологічні програми на локальному, а не на макрорівні не завжди ефективні. В першу чергу, необхідно переорієнтувати економіку на макрорівні на екологізбалансовані цілі.

У зв'язку з цим потрібна й інша ієрархія, послідовність у розв'язанні екологічних проблем. Потрібна нова ідеологія природокористування, потрібні принципи відмінні від «природних» підходи. Доцільна наступна пріоритетність в екологізації економіки та вирішенні екологічних проблем:

- альтернативні варіанти вирішення екологічних проблем (структурна перебудова економіки, зміна експортної політики, конверсія);
- розвиток маловідходних і ресурсозберігаючих технологій, технологічні зміни;
- прямі природоохоронні заходи (будівництво різного роду очисних споруд, фільтрів, створення охоронюваних територій, рекультивация тощо).

Перелічені напрямки є основними в вирішенні проблем екологізації економічного розвитку, формування сталого типу економічного зростання. Як це не парадоксально звучить, зараз найбільш екологічно і економічно ефективним напрямом вирішення природоохоронних проблем є розвиток «позаприродних» галузей і видів діяльності.

В першу чергу необхідно реалізувати альтернативні варіанти вирішення екологічних проблем, тобто варіанти, які безпосередньо не пов'язані з природо експлуатуючою і природоохоронною діяльністю. Безпосередньо прямі природоохоронні заходи, заходи з охорони навколишнього середовища повинні реалізовуватися лише при неможливості вирішення екологічних проблем при даному технологічному рівні на основі альтернативних варіантів або маловідходних і безвідходних технологій.

Альтернативні варіанти вирішення екологічних проблем являють собою сукупність таких економічних варіантів, які базуються на розвитку галузей та видів діяльності, безпосередньо не пов'язаних з експлуатацією природних ресурсів і охорони навколишнього середовища. І тут, перш за все, треба відзначити величезний потенціал екологічного покращення ситуації за рахунок радикальної структурної перебудови економіки.

Для здійснення позитивних структурних змін в економіці необхідна розробка ефективної

структурної політики. Це система цілеспрямовано здійснюваних заходів щодо формування, підтримання і зміни пропорцій в економіці для більш ефективного використання всіх видів ресурсів і більш повного задоволення суспільних потреб. Структурна політика передбачає виділення пріоритетів у вирішенні економічних, екологічних, соціальних, регіональних, науково-технічних та інших проблем і згідно з цими пріоритетами розвиток певних галузей і видів діяльності. До засобів реалізації структурної політики відносяться інвестиційна політика, система ринкових стимулів (податки, кредити, субсидії тощо), правове регулювання і т.д.

Суть екологічно орієнтованої зміни структури економіки полягає в стабілізації зростання та обсягів виробництва природо експлуатуючих галузей при швидкому розвитку на сучасній технологічній основі всіх виробництв природно-продуктової вертикалі, пов'язаних з перетворенням природної речовини і отриманням на його основі кінцевого продукту. Мова йде про глобальний перерозподіл трудових, матеріальних, фінансових ресурсів у народному господарстві на користь ресурсозберігаючих, технологічно передових галузей і видів діяльності. Така структурна перебудова народного господарства дозволить значно зменшити природоємність виробленої продукції і послуг, знизити навантаження на навколишнє середовище, скоротити загальну потребу у природних ресурсах.

Найскромніші оцінки показують, що структурно-технологічна раціоналізація економіки може дозволити вивільнити 20-30% використовуваних зараз неефективно природних ресурсів при збільшенні кінцевих результатів. В країні спостерігається гігантське структурне переспоживання природних ресурсів, що створює уявні дефіцити в енергетиці, сільському та лісовому господарствах і т.д.

З раціональним рівнем споживання природних ресурсів на мікрорівні можна пов'язати використану в західних країнах як в теорії, так і на практиці концепцію «найкращої наявної технології» (Best Available Control Technology, Best Available Technology Not Entailing Excessive Cost тощо), що спирається на високі науково-технічні стандарти для використовуваного обладнання. Так, у США і Англії влади задають такі стандарти, вибираючи найбільш досконалу технологію, яка комерційно прийнятна, легко контролюється і має розумну ціну. Тому розглянемо перспективи становлення такої технології в сільському господарстві України.

Погіршення в країні екологічних умов, посилення процесів деградації ґрунтів, проблеми з виробництвом безпечних для людини продуктів харчування породжують потребу змінити усталену в Україні стратегію розвитку землеробства. Очевидно, що шлях подальшої інтенсифікації землеробства за допомогою техногенно-хімічних засобів і заходів –

економічно нереальний і екологічно небезпечний. Одночасно і орієнтація на органічне (біологічне) землеробство, розрекламоване в країнах Західної Європи, США, пов'язана з реальним господарським і економічним ризиком. В цих умовах доцільні вивчення та розробка нових екологічно безпечних, зональних, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов систем землеробства, які поєднували б у собі позитивні ознаки інтенсивного (промислового) і органічного (біологічного) землеробства.

У зв'язку з цим на наш погляд доцільно дослідити такі системи землеробства:

- інтенсивна (промислова);
- екологічна;
- органічна (біологічна);
- система землеробства No-till.

Системи землеробства складено за ознакою їх ресурсного забезпечення з розширеним відтворенням родючості ґрунту:

1. Інтенсивна – пріоритетне використання промислових агрохімікатів для відновлення родючості ґрунту з внесенням на гектар сівозмінної площі мінімальних обсягів гною, мінеральних добрив і інтенсивним застосуванням хімічних засобів захисту.

2. Екологічна – пріоритетне використання для відновлення родючості ґрунту органічних добрив, застосування хімічних і біологічних препаратів для захисту рослин за критерієм еколого-економічного порогу наявності шкідливих організмів.

3. Органічна (біологічна) – застосування тільки природних ресурсів з внесенням органіки для відновлення родючості ґрунту, використання біологічних засобів захисту від шкідливих організмів.

4. Система землеробства No-till – з економічної, соціальної та екологічної точки зору її вважають системою землеробства майбутнього. По-перше, така система забезпечує захист ґрунту від ерозії, збереження і накопичення органічної речовини в ґрунті і сталий розвиток галузі землеробства. Вирішальними ланками такої системи землеробства: сівозміни. Якщо немає механічного обробітку ґрунту, значення сівозмін зростає вдвічі. Сівозмінним фактором значно вирішується проблема фітосанітарного стану посівів – бур'янів, шкідників, хвороб. За системи землеробства No-till з сівозмін вилучають культури, що формують урожай в ґрунті (буряк, картопля та інші) і вимагають механічного обробітку. Системі No-till найбільш відповідають такі культури, як озимі та ярі зернові, кукурудза, соя, ріпак, гречка. Узагальнюючи свої наукові дослідження і результати роботи багатьох країн світу, доцільно виділити переваги і застереження при застосуванні системи землеробства No-till.

Переваги:

- підвищення родючості ґрунту;
- поліпшення структури ґрунту;

- захист ґрунту від водної і вітрової ерозії;
- поліпшення водного режиму ґрунту і стійкості до посухи;
- підвищення біологічної активності ґрунту;
- зменшення навантаження на ґрунт сільськогосподарських машин;
- зменшення матеріальних витрат і трудомісткості вирощування сільськогосподарських культур;
- підвищення стійкості та конкурентоспроможності господарств;
- зменшення витрат палива до 50-70%;
- зменшення витрат на придбання сільськогосподарської техніки;
- збільшення рівня доходів від галузі землеробства;
- зменшення забруднення територій та водоймищ шкідливими речовинами;
- зменшення надходження в атмосферу парникових газів (вуглекислого газу).
- Застереження:
- система землеробства No-till потребує вищої кваліфікації агрономічного, інженерного і технічного персоналу;
- повільніше прогрівається ґрунт навесні;
- зростає щільність ґрунту, особливо на перших етапах вирощування (2-3 роки);
- значної уваги потребує захист посівів від бур'янів, шкідників і хвороб;
- особливої уваги потребує живлення рослин і розробка систем здобрення.

Для відображення особливостей впровадження технологій в практику землекористування сільськогосподарських підприємств варто сформулювати відповідний інструмент візуалізації характеристик систем землеробства. Як було зазначено раніше, в основі системи землеробства сільськогосподарських підприємств покладено конфлікт цілей економічних та природних (екологічних) систем. Тому варто спроектувати елементи управління соціальними конфліктами на систему землекористування, як систему конфлікту учасників суспільства та природи.

Управління конфліктом припускає уміння підтримувати його нижче того рівня, на якому він стає загрозливим для групи, відносин у системі. Вміле управління конфліктом може призвести до його вирішення, тобто до усунення проблеми, що викликала конфлікт, і відновленню взаємин сторін в тому обсязі, який необхідний для забезпечення діяльності. Управління конфліктом може виражатися у врегулюванні, завершенні, запобіганні, досягненні консенсусу, ослабленні, придушенні, відстроченні і т.д.

Міжособистісне управління конфліктом відображається відомою схемою Томаса, що описує різні стратегії поведінки в конфліктній ситуації в залежності від двох основних характеристик: ступеня наполегливості в задоволенні власних

інтересів і ступеня співробітництва в задоволенні інтересів інших. У термінології Томаса це уникнення (ухилення), пристосування, конкуренція (придушення), компроміс і співпраця. Оцінка інтересів у конфлікті – це якісна характеристика обраного поведінки. У моделі Томаса-Килмена вона співвідноситься з кількісними параметрами: низьким, середнім чи високим рівнем спрямованості на інтереси.

Графічно двовірною моделлю стратегій поведінки в конфлікті Томаса-Килмена представлено на рис. 1.

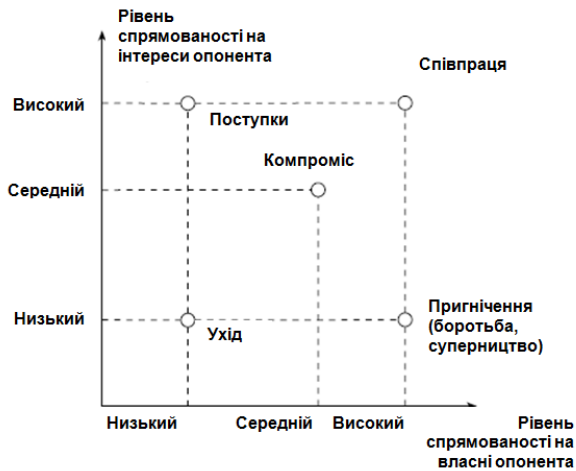

Рис. 1. Двовірна модель стратегій поведінки в конфлікті Томаса-Килмена

Необхідно дати поняття використаних у графіку термінів:

Конкуренція: суперництво, уникнення, відкрита боротьба за свої інтереси, відстоювання своєї позиції.

Пристосування: зміна своєї позиції, перебудова поведінки, згладжування протиріч, відмова від своїх інтересів.

Уникнення: ухилення від конфлікту, прагнення вийти з конфліктної ситуації, не вирішуючи її.

Компроміс: врегулювання розбіжностей через взаємні поступки.

Співпраця: спільний пошук рішення, що задовольняє інтереси обох сторін.

Враховавши зазначені позиції спроектуємо систему управління конфліктами інтересів на систему технологічного забезпечення сільськогосподарського підприємства. Результат відображено на рис. 2.

За даними, що відображені на рис. 2 можна зробити висновки, що більшість сучасних технологій орієнтовані на поступки інтересам природної системи задля забезпечення умов співпраці, яка проявляється у достатніх рівнях урожайності сільськогосподарських культур, що забезпечує достатній рівень ефективності аграрного виробництва. Особливу увагу варто сконцентрувати на системі землеробства No-till, яка своїми заходами спрямована на уникнення конфлікту природної та економічної системи через комбінування заходів агротехнічного характеру та прийомів інтенсифікації на початковій стадії впровадження. Таким чином, система землеробства No-till є компромісом між чисто природноорієнтованими технологіями (екологічна, органічна) та інтенсивною технологією, яка є цілеспрямованою технологією політики реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання.

Рис. 2. Технології землеробства в системі конфлікту Томаса-Килмена

Висновки. Стійка тенденція зростання руйнівного впливу господарювання на природне середовище, пов'язана зі сформованою в практиці нашого суспільного виробництва різноспрямованістю екологічних і економічних інтересів. І лише через подолання цієї різноспрямованості можливе припинення згубного для живої природи впливу. Тільки в результаті взаємоузгодження екологічних і економічних інтересів може відбутися становлення еколого-економічних інтересів, що мають в основі своїй взаємополагаючий і взаємовиключний початок.

Література

1. Хвесик М.А. Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 24-30.
2. Голян В.А. Еколого-економічні проблеми землекористування в Україні / Голян В. А., Крисак А.І. // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 1. – С. 117-124.
3. Єдинак О.М. Еколого-економічне моделювання в розрізі основних видів економічної діяльності України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.11 / О.М. Єдинак; Міжнар. наук.-навч. центр інформ. технологій та систем НАН України. – К., 2009. – 20 с.
4. Зось-Киор Н.В. Стратегія технологічного розвитку екологічного сільського господарства / Н.В. Зось-Киор, А.В. Ковнеров // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління: «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Т.Х, вип.. 134. – Донецьк, 2010. – 274 с.

References

1. Hvesik M.A. Strategic imperatives of rationalization of land use in the context of socio-economic development of Ukraine // Ekonomika APK. – 2009. – № 3. – S. 24-30.
2. Goljan V.A. Ecological-economic problems of land use in Ukraine / Goljan V. A., Krisak A. I. // Aktual'ni problemi ekonomiki. – 2007. – № 1. – S. 117-124.
3. Edinak O.M. Ecological-economic modeling in terms of basic types of economic activity in Ukraine: avto-ref. dis... kand. ekon. nauk: 08.00.11 / O.M. Edinak; Mizhnar. nauk.-navch. centr inform. tehnologij ta sistem NAN Ukraini. – K., 2009. – 20 s.
4. Zos'-Kior N.V. Strategija tehnologicheskogo razvittija jekologicheskogo sel'skogo hozjajstva / N.V. Zos'-Kior, A.V. Kovnerov // Zbirnik naukovih prac' Donec'kogo derzhavnogo universitetu upravlinnja: «Ekonomika pri-

rodokoristuvannja ta ohoroni navkolishn'ogo seredovishha» / Т.Х, вип.. 134. – Донец'к, 2010. – 274 s.

Рудова А.Ю. Разрешение конфликта интересов экономических и природных систем в рамках технологии земледелия

В статье представлено исследование противоречия целей и интересов экономической и природной систем с точки зрения теории управления конфликтами. Выявлены характерные особенности поведения в системе «экономика-экология». Предложен способ интерпретации технологических систем сельскохозяйственного производства с точки зрения теории конфликтности для формирования адекватной стратегии технико-технологического развития.

Ключевые слова: технология, управление конфликтом, противоречие, экономическая система, экологическая система, стратегия технологического развития.

Rudova A.Y. The conflict resolution of interests of economic and natural systems in the framework of the agriculture technology

The research of the contradictions of the goals and interests of economic and natural systems in terms of conflict management is presented in the article. The specific features of the activity in the system «economy-environment» are identified. Theoretical aspects in greening economic development and management model designed elements of social conflicts in land use system are considered in the article. A method of interpretation of the technological systems of agricultural production in terms of conflict management for the strategy formation of technological renovation is proposed. Use of farming No-till, that its measures aimed at avoiding conflict, natural and economic system by combining measures of character and crop intensification techniques at an early stage of implementation, is suggested.

Keywords: technology, conflict management, conflict, economic system, ecological systems, the strategy of technological renovation.

Рудова Анна Юрїївна – аспірант каф. економіки підприємства і управління трудовими ресурсами Луганського національного аграрного університету
e-mail: anya51188@yandex.ru

Рецензент: Гончаров В.М., завідувач кафедрою Економіки підприємства та управління трудовими ресурсами Луганського національного аграрного університету, д.е.н., проф., заслужений діяч науки і техніки України

Стаття подана 04.04.2014 р.